

μούνα — αλλά κατά την εποχήν του Σοσιαλισμού. Τότε ο λαός ως σύνολον, χωρίς διάκρισι τάξεων, καθ'όσον των εθνικοποιημένων μέσων της παραγωγής, θά ήτο ικανός ν' απολαύη, ως τοιοῦτον σύνολον, της καθολικῆς ψηφοφορίας.

Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως τῆς Κομμούνας τέτοιο ὄπλο στὰ χέρια τοῦ λαοῦ, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπαναστάτας καὶ ἀντιδρώντας, καταντᾷ ὄπλο στὰ χέρια τῆς ἀντιδράσεως, ποῦ ἐλλοχεύει κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλὰ πλὴν τούτου τέτοια διαρρυθμίσεις τῆς πολιτείας, εἶναι ἀντικρου- ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς Δικτατορίας τοῦ Προλεταριάτου, τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐκπροσωπῇ ἡ Κομμούνα, καὶ ἐπομένως συμφώνως πρὸς τὴν Κοινωνικὴ αὐτὴ κατάστασι νὰ ρυθμίζῃ καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν διαφόρων τάξεων.

Τὸ ὅτι ἐπίσης ἡ Κομμούνα μετεχειρίσθη μὲ χριστιανικὴ ἀγοσθότητα τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς τοῦ «τύπου» τοῦ Κράτους τῆς, εἶναι ἓνα ἄλλο σημεῖο τρωπὸ καὶ μία σύγχυσις τῆς πολιτικῆς πρὸς τὸν ἰδανισμόν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ ἐπομένως τὸν αὐτοπισμό. Βεβαίως δὲν εἶναι κανένας ἐκεῖνος ποῦ θά ἤθελε τὸ σιδερένιο χέρι τῆς Προλεταριακῆς Δικτατορίας. Ἄλλὰ δυστυχῶς ὁ ἰδανισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ παρακάμψῃ τὴν ἀτεγκτον πραγματικότητα. Ἐφ'ὅσον δὲ ἕνας ἀντιπρόσωπος μιᾶς τάξεως, ἐχεικληθῆναι φέρῃ εἰς πέρας τὴν προσπάθειαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς τάξεως αὐτῆς, πρέπει αὐτὴ καὶ μόνη ἡ ἰδέαν νὰ τοῦ ὁδηγῇ τὰ βήματα καὶ τὰς σκέψεις του.

Αὐτὰ τὰ λάθη τῆς Κομμούνας ἐγένοντο μάθημα σωφὸ στὴν ἐργατικὴν τάξιν τῆς Ρωσσίας, ἡ ὁποία περὶ ἀνδρωμένην παιάν, περὶ ὄριμην γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή, ἐπωφελήθη τῶν διδαγμάτων αὐτῶν τῆς Κομμούνας γιὰ νὰ γίνῃ νικηφόρος καὶ εἰς τὸ θετικὸ ἔργον τῆς, τῆς δημιουργίας δηλοῦ τοῦ νέου καθεστώτος τῆς, ὅπως ἐγένε νικηφόρος εἰς τὴν ἀρνητικὴν τῆς ἐνέργειαν, τῆς καταρρίψεως τουτέστιν τῆς Δικτατορίας τῆς Μπουρζουαζίας. Ἔτσι δὲν ἀνήκει τόση δόξα στὴ Ρωσσίαν, ὅση στὴν Κομμούνα, ποῦ ἐγένε ἡ πρωτοπορεία τῆς νέας περιόδου, ποῦ γλήγορα θά γνωρίσῃ ὁ Κόσμος, ὕστερα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ποῦ μᾶς ἐμφανίζει ἡ Μπολσεβικικὴ Ρωσσία, μὲ ὅλα τὰ ἀναπόφευκτα λάθη τῆς καὶ φαινομενικὰς ὀπισθοδρομήσεις τῆς. Κάθε νέα κοινωνικὴ περίοδος ἔχει διάφορα στάδια καὶ σταθμούς. Τὰ δύο μέχρι τώρα στάδια τῆς Κομμούνας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἠκολούθησαν ἡ ἀποτυχοῦσα Οὐγγαρία οἱ σταθμοὶ τῆς ἐπιτυχίας Γεωργίας, Ἀρμενίας καὶ Ἀτζερμπαϊτζάν καὶ θά ἀκολουθήσουν τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα στάδια ἐντὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς μεταβατικῆς, ποῦ διανύει ὁ Κόσμος ὁλόκληρος. Ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις, διδασκομένη πάντοτε ἀπὸ

τὴν ἴδιαν τῆς πείραν καὶ τὰ ἴδια τῆς λάθη, θά φέρῃ εἰς πέρας τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργον τῆς, διότι εἶναι προωρισμένο ἔτσι ἀπὸ τις ὀλιστικὰς συνθήκας ποῦ διέπουν τὴν παγκόσμιον ἀνθρώπινην Κοινωνίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐν γένει θροῦς, οἵτινες ὑπάρχουν καὶ θά ὑπάρξουν εἰς τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα τῆς ἀποκτήσεως τῶν μέσων τῆς ζωῆς.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ
ΥΠΟ Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

Ἡ λέξις «Κοινωνικός»¹⁾ ἀναφέρεται εἰς πάσαν σχέσιν ἀφορῶσαν τὴν κοινωνίαν. Κοινωνικὸν δὲ δικαίον θὰ ἐσήμαινε κατὰ ταῦτα τὴν ἀναμέτρησιν καὶ προσαρμογὴν τοῦ κοινωνικῶς συμφέρου εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Δικαίου. Ὁρθότερον θὰ διευτυποῦτο τοῦτο διὰ τοῦ τονισμοῦ ἰδιαιτέρας τινὸς προσμετρήσεως καὶ ἐπιδιώξεως τοῦ κοινωνικῶς συμφέρου ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ, καὶ περὶ τούτου πρόκειται βέβαια ἐνταῦθα, διότι καθε δικαίον, ὡς ρυθμίζον τὰς σχέσεις τῶν ἐν κοινωνίᾳ βιούτων καὶ σκοπὸν ἔχον τὴν προαγωγὴν αὐτῶν, ὑποτίθεται ὅτι βάσιν τοῦ ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὴν κοινωνικότητα «Ubi-jus ibi societas»²⁾.

1) Socialis. Ἡ λέξις μετηνέχθη ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς ὅλας τὰς νεωτέρας γλώσσας. Τὸ πρῶτον(;) ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς «What is Socialism» ὑπὸ τοῦ R. Owen (1841) καὶ τῶν ὁπαδῶν του. Ἀλλὰ καὶ ὁ P. Leroux ἤξιώσε δι' ἑαυτὸν τὴν νεολογίαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1834. Ὀλίγον τι μετὰ ταῦτα ὁ Pecqueur καὶ ὁ S. Reybaud ἐπέγραψαν ἔργα τῶν «Economie Sociale (2. εκδ. 1839) καὶ Etudes sur les réformateurs ou socialistes modernes» (1840) Κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐγένετο πλέον γενικὴ χρῆσις αὐτῆς. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτογλωττίσεται (σοσιαλιστικὸς) ἐνόησε. Πρέπει ὅμως πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ «κοινωνικῶς» καὶ «σοσιαλιστικῶς». «Κοινωνικὸς» εἶναι γενικωτέρα ἔννοια (ὡς ὁ R. Stammeler διὰ τὸν γερμανικὸν ὄρον—Social—ᾠρισεν : «ὁ ἐξωτερικῶς ρυθμιζόμενος» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «sozialistisch» τοῦ «σοσιαλιστικῶς», τὸ ὁποῖον σημαίνει τοῦναντίον ὁρισμένην κοινωνικὴν τάξιν ἐκμέρους τῆς πολιτείας ὀργανωμένην ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀτομικιστικὴν.
Πρὸβλ. C o n r a d—H e s s e, Grundriss I (1921) σελ. 452. G i d e—R i s t e' Histoire des doctrines écon. (1920) σελ. 275, 308. P h i l i p p o v i c h Grundriss I (1921) σελ. 450.

2) Πᾶσαι αἱ ἐννομοὶ σχέσεις, καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀκόμη, εἶναι κοινωνικαὶ λειτουργίαι. Διότι καθορίζουν τὴν ζωὴν τῆς ὁλότητος. Ἡ κοινωνικὴ δὲ ἰδέα ἐξαρτᾷ τὸ δικαίον, καὶ τὸ ἰδιωτικὸν ἀκόμη, ἀπὸ τὸ κοινὸν συμφέρον. Διότι ἡ παρεχομένη εἰς τὸ ἄτομον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ἐλευθερία δὲν προάγεται ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ διότι ἀρμόζει αὕτη εἰς τὴν ὁλότητα, ἡ ὁποία θέλει καὶ ἀνέχεται τὴν ἐλευθερίαν ταύτην. Τοῦτο δὲ καθίσταται πρόδηλον ὅτι πρὸ παντὸς ἡ ὁλότης πιστεύει ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη ἀντιμάχεται πρὸς αὐτήν, ὁπότε δὲν διστάζει νὰ τροποποιήσῃ τὴν ἀτομικὴν ταύτην ἐλευθερίαν. Βλ. H. S i n z h e i m e r, Ein Arbeitstarifgesetz 1916 σελ. 21.

Τὸ κράτος ὅμως δὲν δύναται ἐνίοτε νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ πόδας τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ οὕτω εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθῇ ἀντίθεσις τις μεταξὺ κοινωνίας καὶ δικαίου. Ἡ κοινωνικὴ ἀνάπτυξις εἶναι πολύμορφος καὶ ποικιλότροπος τοῦναντίον τὸ δικαίον στερεὸν καὶ ἄκαμπτον. Καθόσον μάλιστα ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις εἶναι ταχύτερα κατὰ τοσοῦτον ἢ ἀντίθεσις αὕτη γίνεται καὶ περισσότερον αἰσθητή. Ἀντιλήψεις παρελθόντος ἐν τῷ δικαίῳ μάχονται κατὰ νεωτέρων ἀντιλήψεων, ¹⁾ τὸ δὲ δικαίον τὸ ὁποῖον εἶναι προωρισμένον νὰ ἐξυπηρετῇ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν εἶναι δυνατόν νὰ παρεμποδίξῃ αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν ὑπεκφεύγει τοῦ δικαίου ἐμμέσως ἢ καὶ προφανῶς δὲν παραβιάζει αὐτό.

Ἡ νεωτέρα ἐποχὴ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τοιαύτην τινὰ ἀντίθεσιν ἕνεκα τῆς ταχύτερας κοινωνικῆς ἀναπτύξεως ἀπὸ τὴν νομοθετικὴν ρύθμισιν αὐτῆς. Εὐλόγως λοιπὸν γεννᾶται παρὰ τοῖς νομικοῖς καὶ κοινωνιολόγοις ἡ προσπάθεια τῆς γεφυρώσεως τῶν ἀντιθέσεων ταύτων. ²⁾

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἡ ὁποία πολλὰ αὐτοτελῶς ἐργαζόμενα πρόσωπα μετέτρεψεν ³⁾ εἰς ἡμερομισθίους ἐργάτας καὶ ὑπήγαγεν αὐτοὺς ὑπὸ ἐξάρτησιν, ἐγέννησε τὴν ὀξύτεραν φάσιν τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος. Πρὸς λύσιν τούτου ἐμορφώθη τὸ ἰδι-

1) Πρὸβλ. II. Βιζουκίδου, Ἡ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν συμβολὴ τοῦ J. Kohler («Ἀρχεῖον» Καλιτσούνακι I. σελ. 42) καὶ τὸν σατυρισμὸν τοῦ Μερφιστοφελούς εἰς τὸν Φάουστ:

Σὰ μίαν αἰώνια ἀρρώστια, μεῖ ἴδιο τρόπο
νόμοι καὶ δίκαια μᾶς περνοῦν κληρονομίᾳ,
ἀπὸ μίᾳ σ' ἄλλη σερνονταὶ γενεῖα
καὶ πᾶν ἀγάλια ἀπὸ ἑνὸς σ' ἄλλον τόπο.....

Τὸ δικαίον τοῦ γεννηθῆκε μαζί σου,
κανεῖς ποτὲ ἀχ! δὲν τόχει συλλογὴ.

2) Ἡ νομικὴ ἀποψις ἄλλως τε πραγματεύεται πάντοτε τὸν καθ' ἑκάστον ἀνθρώπον ἀφηρημένως οὐχὶ δὲ ἐν τῷ κοινωνικῷ ἀλληλοσχετισμῷ του. Ὁ μὴ κοινωνικὸς προσανατολισμὸς οὗτος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀχίλλειος πέτρνα αὐτῆς. Πρὸβλ. H. Sinzheimer, Ein Arbeitstarifgesetz. Die Idee des Sozialen Selbstbestimmung im Recht. 1916 σελ. 26, 181 καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸ βαθυστόχαστον καὶ λαμπρὸν ἔργον ἐν τῇ νεωτέρῃ νομικῇ Ἐπιστήμῃ τοῦ J. Karner, Die soziale Funktion der Rechtsinstitute (Marx = Studien I).

3) Ἡ οικονομικωτέρα λειτουργία τῆς μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως ἐπικρατεῖ ἐν τῷ ἐλευθερῷ ἀνταγωνισμῷ καὶ οὕτω θέτει ἐκποδὸν τὴν μικρὰν βιομηχανίαν καὶ τὴν χειροτεχνίαν. Ἐκτὸς τοῦ λόγου τούτου τῆς ἀναπτύξεως τῆς μεγάλης βιομηχανίας ὀφείλου νὰ συντρέξουν καὶ ἄλλοι, ὡς ὑπαρξίς προσφορὰς ἐργατῶν ἕνεκα σφετερισμοῦ μεγάλων ἐκτάσεων γῆς ὑπὸ ἀγροτῶν ἐυγενῶν, ἑνιαίων κληρονομικῶν δικαίωμα, μετανάστευσις ἐκ γεωργικῶν τμημάτων κλπ.

πλέον τοῦτο κοινωνικὸν δίκαιον, ὡς δίκαιον ὀρισμένης ἐπαγγελματικῆς τάξεως (1), νομοθετηθὲν ὡς θετικὸς καθορισμὸς τῆς λεγομένης κοινωνικῆς πολιτικῆς τῶν σημερινῶν προηγμένων κρατῶν. Ἡ κοινωνικὴ αὕτη πολιτικὴ δὲν ἐπηρεάζεται μόνον ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν χώρας τινὸς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς χώρας ταύτης πρὸς ἄλλας. Οὕτως ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἀποτελοῦσα τμήμα τῆς γενικῆς κρατικῆς πολιτικῆς καθορίζεται εἰδικότερον ἐν μέρει, ἐκ τῶν στενῶν σχέσεων τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἀγορᾷ.

Τὸ δίκαιον τοῦτο τὸ πηγάζει ἐκ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς προσωπικῶς μὲν περιέλαβε τὰ άτομα ἐκεῖνα τὰ ὅποια ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν ὑπήγοντο εἰς τὴν σφαιρὰν του, ἀντικειμενικῶς δὲ ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλων τῶν τμημάτων τῆς ἐργασίας. Περιέλαβε δηλαδὴ τὴν δλότητα τῶν νομικῶν ἐκείνων σχέσεων αἱ ὅποια ἀφορῶσι τὸν ἐργοδότην εἰς τὸν ἐκμισθούτῳ ἢ ἐργατικῇ δυνάμει, τὸν συνεργάτην τοῦ ἐργάτου μεθ' οὗ οὗτος ἐργάζεται ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει καὶ τῇ ἐπαγγελματικῇ ὀργανώσει καὶ τέλος τὸ κράτος τὸ ὅποτον ἔχει καθήκον νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐργατικότητα τῶν πολιτῶν του ὡς ἐθνικὸν ἕγαθόν (2).

Τὴν βάσιν τοῦ κοινωνικοῦ τούτου δικαίου ἀπετέλεσεν ἡ ἐργατικὴ προστατευτικὴ νομοθεσία, ἡ νομοθεσία δηλαδὴ ἐκείνη ἢ ὅποια ἐνεργοῦσα προληπτικῶς προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψῃ, νὰ ἀποσοδήσῃ τὸν κίνδυνον (3), ἐπίκουρος δὲ αὐτῆς ἔρχεται ἡ ἀσφαλιστικὴ νομοθεσία ἣτις τὸ μοιραῖως ἐπελθόν συμβᾶν προσπαθεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐκ τούτου προκαλουμένην ἀνικανότητα.

Ἐνῶ ὅμως ἡ προστατευτικὴ αὕτη νομοθεσία ἀνταποκρινόμενη πρὸς τὸ δημόσιον γενικὸν συμφέρον ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄτομον (ἐργοδότην) μονομερεῖς ὑποχρεώσεις (4) ἐναντι τῆς δλότητος καὶ τοῦ τὴν δλότητα ἐκ-

1) Ἀπὸ τοὺς ἐργάτας ὀρισμένων βιομηχανικῶν ἐπεξετάθη κατόπιν τοῦτο γενικῶς εἰς τοὺς ἡμερομισθίους ἐργάτας διὰ νὰ περιλάβῃ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ συγγενῆ ἐπαγγέλματα τῶν ὑπαλλήλων, ὑψηλῶν ἀγροτῶν, ἐργατῶν, κατ' οἶκον ἐργατῶν καὶ ναυτῶν.

2) W. Kaskel, Das neue Arbeitsrecht 1920 σελ. 1.

3) Τὸ Γερμανικὸν Σύνταγμα τῆς 11 Αὐγούστου 1919 περιέλαβε ἐν αὐτῷ διατάξιν τοιοῦτου προστατευτικοῦ δικαίου καὶ εἰδικῶς τὴν τῆς Κυριακῆς Ἀναπαύσεως (ἄρθρ. 139). Ὁσαύτως καὶ περὶ τῆς ἐργατικῆς ἀσφαλείας προέβλεψε τοῦτο ἐν ἄρθρῳ 161. Πρὸβλ. H N a w i a s k y, Die Grundgedanken der Reichsverfassung 1920 σελ. 159)60.

4) Τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων δὲν δύναται νὰ ζητήσῃ ὁ ἐργάτης

προσωποῦντος κράτους, ἢ δὲ ἀσφαλιστικὴ νομοθεσία παρέχει εἰς τὸ ἄτομον μονομερῶς, ἐπὶ τῇ βάσει ἀπλῶς τῆς σχέσεως ἐξαρτήσεως ἐν τῇ ἐργασίᾳ, δικαιώματα (ἐναντι τοῦ κράτους), δηλαδὴ παροχῆς ἀποζημιώσεως εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις, ἔχομεν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μονομερῶς ἐπιβαλλόμενα ταῦτα ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα τῶν ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν καὶ ἀμφοτεροβαρῆ ἰδιωτικοῦ δικαίου δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν ἐπιβαλλόμενα διὰ τῆς περὶ ἐργασίας συμβάσεως καὶ ρυθμιζόμενα ὑπὸ τοῦ δικαίου ταύτης (1). Ὡς τέταρτον τέλος συμπληρωματικὸν τμήμα τοῦ ἰδιαίτερου τούτου κοινωνικοῦ δικαίου, τοῦ θεσπισθέντος πρὸς προστασίαν καὶ ἀνύψωσιν τῆς κοινωνικῆς θέσεως ὀρισμένων τάξεων προσώπων, πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀναφανόμενον, δίκαιον τῶν συνδέσμων. Τοῦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δίκαιον τῆς περὶ ἐργασίας συμβάσεως, τὸ κανονίζον τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν ἐναντι ἀλλήλων, κανονίζει τὰς σχέσεις ὁμάδων προσώπων (ἐργοδοτῶν, ἐργατῶν, καταναλωτῶν, πωλητῶν κ.λ.π.) πρὸς ἄλληλα (κοινωνικὴ ὀργάνωσις καὶ ἐκπροσώπησις (2)).

Ἐρχόμεθα λοιπὸν μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα εἰς τὸ κοινωνικὸν δίκαιον τῶν συνεταιρισμῶν. Τοῦτο ὑπάγεται κατὰ τὰ ἄνω εἰς τὸ τέταρτον τμήμα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, εἰς τὸν συνδεσμικὸν δίκαιον.

ΝΟΜΟΣ 602 ΠΕΡΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ

Α'. Γενικά.

1. Ἐννοία. Συνεταιρισμὸς κατὰ τὸν νόμον 602 εἶναι ἡ ἐταιρεία ἐκείνη ἢ ὅποια ἀποτελεῖται ἐκ συνεταιρῶν τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς καὶ αἱ εἰσφοραὶ εἶναι μεταβλητὰ καὶ σκεπὸν ἔχει τὴν προαγωγὴν τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἐκάστου αὐτῶν.

Χαρακτηριστικὸν λοιπὸν γνώρισμα τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶναι ὅτι αὐτὸς τοιοῦτος, ὡς συμβαλλόμενος ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐργασίας, οὔτε ἢ μὴ παροχῆ τούτων δύναται νὰ ζητηθῇ διὰ τῆς νομίμου δικαστικῆς ὁδοῦ καὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτέλεσεως ὑπὸ τῶν δικαστικῶν ὀργάνων. Τὴν ἐκτέλεσιν τούτων δύναται νὰ ζητήσῃ μόνον τὸ κράτος διὰ τῆς κρατικῆς ἐπιθεωρήσεως καὶ τῆς ἀστυνομίας. W. K a s k e l, Die rechtliche Natur des Arbeiterschutzes, 1914 σ. 12.

1) Τὸ 157 ἄρθρ. τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος ὀρίζει μάλιστα καὶ κωδικοποίησιν τοῦ δικαίου τούτου τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια ἤρξατο ἐν Γερμανίᾳ.

2) W. K a s k e l, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 13.

τος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κεφαλαιακὴν ἑταιρεία, δὲν ἔχει ὠρισμένον ἀριθμὸν μελῶν, ὁ σκοπὸς τοῦ δὲ εἶναι πάντοτε ἀποκλειστικῶς οἰκονομικός, δηλαδὴ ἡ προαγωγή τῆς ἐπαγγελματικῆς εἴτε τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας τῶν συνεταίρων. Ἡ προαγωγή αὕτη τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἐκάστου τῶν μελῶν γίνεται διὰ συνεργασίας αὐτοῦ μὲ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ συνεταϊρισμοῦ. Δὲν ἀπαγορεύεται ὁμοίως εἰς τοὺς συνεταίρους νὰ ἐργάζωνται καὶ ἐκτὸς τοῦ συνεταϊρισμοῦ. Εἰς τὸ καταστατικὸν ἀντιθέτως ἀφίεται (πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (48) ¹⁾ νὰ ὀρίσῃ ἐὰν ὁ συνεταϊρισμὸς δύναται νὰ συναλλάσσεται μετὰ μὴ μελλῶν αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ νόμου (1) «ἰδίᾳ» συνάγεται ὅτι οἱ ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ κατονομαζόμενοι συνεταϊρισμοὶ εἶναι οἱ σπουδαιότεροι, πλὴν τούτων ὁμοίως δύναται νὰ ἰδρυθῶν καὶ ποικιλῶνυμοι ἄλλοι.

Ἡ εὐθύνη τοῦ Συνεταϊρισμοῦ δύναται νὰ εἶναι εἴτε ἀπεριόριστος παρομοίᾳ πρὸς τὴν τῆς ὁμορρύθμου ἑταιρείας εἴτε περιορισμένη παρομοίᾳ δηλαδὴ πρὸς τὴν τῆς Ἀνωμόμου.

2. Ἱστορία. Ὁ νόμος 602 περὶ Συνεταϊρισμῶν τοῦ 1914 ἐψηφίσθη διὰ νὰ παρασχεθῇ νομικὸς τύπος εὐχρηστος εἰς τὴν ἀρχομένην καὶ ἐν Ἑλλάδι συνεταϊριστικὴν κίνησιν. Αἱ πρῶται παρ' ἡμῶν συνεταϊριστικαὶ ὀργανώσεις ἀπεσκόπουν τὴν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αὐτοβοηθείας βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν συνεταϊριζομένων, ἰδρύνοντο δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους (πρὸ τοῦ νόμου 602) ὡς ἐλεύθεραι ἐνώσεις ἀνευ εἰδικῆς νομικῆς μορφῆς.

Ὁ νόμος μας βᾶσιν αὐτοῦ ἔχει τὸν Γερμανικὸν νόμον τοῦ 1889 (ὁ ὁποῖος ἔλαβε νέαν διατύπωσιν τῷ 1898). Οὗτος πάλιν προήλθεν ἀπὸ τῆς λειοποιήσεως παιλαιότερων γερμανικῶν νόμων ἀναγομένων μέχρι τοῦ 1867.

Συγγενεῖς πρὸς τὸν Γερμανικὸν νόμον εἶναι ὁ αὐστριακὸς τοῦ 1873, τὰ ἄρθρα 678-715 τοῦ Ἑλβετικοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου καὶ τὰ 223-257 τοῦ Οὐγγαρικῶν Ἐμπορικοῦ νόμου. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἰσχύουν εἰδικοί νόμοι διὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν συνεταϊρισμῶν. Ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ 1867 λειτουργοῦν οἱ συνεταϊρισμοὶ ὡς τροποποιημέναι ἑταιρεῖαι μεταβλητοῦ κεφαλαίου (à capital variable).

3. Οὐσία. Ὁ συνεταϊρισμὸς εἶναι ἑνώσις προσωπικῆς οἰκονομικῆς. Τὰ μέλη τοῦ ἔχουν ἕλως ἰδιάζοντα δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Ἄν καὶ εἶναι λοιπὸν ὁ συνεταϊρισμὸς πρὸ παντὸς προσωπικῆς ἑνώσεως, ἀποσκοπεῖ ὁμοίως ἢ προσωπικῆς αὕτης ἑνώσεως ἀναπτύξει μεγάλην οἰκονομικὴν (περι-

1) Οἱ εἰς τὰς παρενθέσεις ἀριθμοὶ δηλοῦσιν ἐφεξῆς τὰ ἄρθρα τοῦ νόμου 602.

οισιακὴν) κοινότητα. Πάντως τοῦτο δὲν παραβιάζει τὴν προσωπικὴν τῆς βᾶσιν τῆς ὁποίας ἀπόρροια μόνον εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς περιουσιακῆς κοινότητος.

Β'. Σύστασις Συνεταϊρισμοῦ.

Ὁ Συνεταϊρισμὸς διὰ νὰ συσταθῇ ἀπαιτεῖται ὅπως ἐγκριθῇ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας τὸ ὑπὸ ἑπτὰ ¹⁾ τοῦλάχιστον προσωπῶν ὑπογεγραμμένον καταστατικὸν τοῦ (2). Τοῦτο πρέπει νὰ περιέχῃ τὴν ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ συνεταϊρισμοῦ ἐπωνυμίαν τοῦ, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ἀναγραφῇ τὸ ὄνομα συνεταίρου τινός, καὶ νὰ καθορίσῃ ρητῶς τὴν εὐθύνην τοῦ Συνεταϊρισμοῦ περιορισμένην δηλαδὴ ἢ ἀπεριόριστον (6). Τὸ καταστατικὸν ἀπαιτεῖται πάντως νὰ περιέχῃ καὶ τινὰς ἄλλας διατάξεις ὑποχρεωτικὰς (5) (ὡς τὴν ἔδραν, σκοπὸν, χρονικὴν διάρκειαν ὀργανώσιν κ.λ.π. τοῦ συνεταϊρισμοῦ). Ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ καταστατικοῦ τοῦ Συνεταϊρισμοῦ, ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας, οὗτος ἀποκτᾷ νομικὴν προσωπικότητα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖα διὰ τὴν νομικὴν προσωπικότητα τοῦ συνεταϊρισμοῦ καὶ ἡ ἀναγραφή του εἰς τὸ ἐν τῷ Εἰρηνοδικεῖῳ ἐπὶ τούτῳ τηρούμενον βιβλίον, ὡς ἀλλαχοῦ γίνεται (βλ. ἄρθρ. 13 γερμ. νόμου).

Γ'. Νομικαὶ σχέσεις τοῦ Συνεταϊρισμοῦ καὶ τῶν Συνεταίρων

1. Ἐσωτερικαί. Αἱ ἑνωμοὶ σχέσεις τοῦ συνεταϊρισμοῦ καὶ τῶν συνεταίρων διέπονται ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ, τὸ ὁποῖον ὁμοίως δὲν δύναται νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου, ἐκτὸς ὅπου τοῦτο ρητῶς ἐπιτρέπεται (11). Αἱ ἑγγαμοὶ γυναῖκες δὲν ἔχουν ἀνάγκην τῆς συναίνεσεως τοῦ συζύγου των διὰ νὰ γίνων μέλη καὶ νὰ συναλλάσσωνται μετὰ τοῦ συνεταϊρισμοῦ καθὼς καὶ τῆς ἀδείας τοῦ πατρὸς, ἐπιτρόπου ἢ κηδεμόνος οἱ συμπληρώσαντες τὸ 18. ἔτος των ἀνήλικοι. Ἡ ἀποδοχὴ τινος ὡς μέλους τοῦ συνεταϊρισμοῦ συνδέεται πάντως πρὸς ὠρισμένας προϋποθέσεις (ἐλεύθερα διαχειρίσις περιουσίας, ἀποδοχὴ ἀνευ ἐπιφυλάξεως τοῦ καταστατικοῦ κ.λ.π.)

1) Τὸ σχέδιον νόμου περὶ Ἀστικῶν Συνεταϊρισμῶν (Ἐντοκτὰ Ἑθνοσυνελεύσεως 25 Φεβρ. 1922) ὀρίζει ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ συναφθῇ τὸ καταστατικὸν ἑγγραφήν μεταξὺ 25 μὲν τοῦλάχιστον, ἐφόσον πρόκειται περὶ Συνεταϊρισμῶν παραγωγῆς καὶ ἐργασίας, 15 δὲ φυσικῶν προσώπων περὶ παντὸς ἑτέρου ἀστικοῦ Συνεταϊρισμοῦ.

Ἡ αὐτοδικαία διαγραφή τοῦ συνεταιρίου λαμβάνει χώραν μὲ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἐγγραφὴν ὄρων ἢ καὶ λόγῳ μὴ ἐκπληρώσεως τῶν πρὸς τὸν συνεταιρισμὸν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ μέλους (15). Ἀλλὰ καὶ αὐτοβούλως ἀποχωρεῖ ὁ συνεταιρὸς μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἐγγραφῆς του, πάντως ὅμως εἰς τὸ τέλος τῆς χρήσεως καὶ μετὰ προηγουμένην τρίμηνον τοῦλάχιστον εἰδοποιήσιν.

Εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ συνεταιρισμοῦ λαμβάνουν μέρος οἱ ἐν ἐνεργείᾳ συνεταιροὶ διὰ τῆς γενικῆς συνελεύσεως, τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ. Οἰκονομικῶς δὲ συμμετέχουσιν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς περιουσίας τοῦ συνεταιρισμοῦ διὰ μερίδων. Εἰς συνεταιρισμούς, μὲ ἀπεριόριστον εὐθύνην ἀπαγορεύεται ἡ συγκέντρωσις εἰς ἓνα συνεταιρὸν μερίδων περισσοτέρων τῆς μιᾶς, τοῦναντίον εἰς συνεταιρισμούς μὲ περιορισμένην εὐθύνην τὸ καταστατικὸν ἐρίζει πόσαι τὸ πολὺ μερίδες δύναται νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς ἓνα συνεταιρὸν.

Ἡ ἐκχώρησις τῆς ἑταιρικῆς μερίδος εἰς τρίτον μὴ συνεταιρὸν ἀπαγορεύεται. Τὸ καταστατικὸν δύναται νὰ ὀρίσῃ ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ ἐκχώρησις καὶ εἰς συνεταιρὸν ἀκόμη, καθὼς δύναται ἀντιθέτως, ὑπὸ ὁρισμένους ὄρους, νὰ ἐπιτραπῇ ἢ ἀνευ ἐκκαθαρίσεως τοῦ λογαριασμοῦ ἐκχώρησις τῆς συνεταιρικῆς μερίδος εἰς ἕτερον πρόσωπον μὴ συνεταιρὸν (20). Ὁ τὸ πρῶτον εἰσερχόμενος εἰς τὸν συνεταιρισμὸν εὐθύνεται ὡς οἱ λοιποὶ συνεταιροὶ διὰ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ συνεταιρισμοῦ τὰς συναρθεύσας πρὸ τῆς εἰσόδου του, μὴ ἐπιτρεπομένης ἐναντίας συμφωνίας. Τοῦναντίον τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεκτημένης περιουσίας τοῦ συνεταιρισμοῦ κανονίζονται ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ (23).

Ἐξεληθόντος τοῦ συνεταιρίου ἀπὸ τὸν Συνεταιρισμὸν παύουσι τὰ δικαιώματα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ ὡς μέλους, μετατρέπεται δὲ ἡ μέχρι τοῦδε περιουσιακὴ συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν συνεταιρισμὸν εἰς ἀπλὴν ἐνοχικὴν σχέσιν. Ἡ μετὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐκκαθάρισις τῆς μερίδος τοῦ ἐξερχομένου συνεταιρίου γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰσολογισμοῦ (18) συνεπῶς πάντοτε εἰς τὸ τέλος τῆς χρήσεως (16). Ἡ ἀγωγή τοῦ ἐξερχομένου συνεταιρίου πρὸς πληρωμὴν τῆς μερίδος του παραγράφεται μετὰ διετίας (19). Ἐννοεῖται ὅτι μὴ ἐπαρκούσης τῆς ἑταιρικῆς περιουσίας ὁ ἐξερχόμενος ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ εἰς τὸν συνεταιρισμὸν τὸ ἀναλογοῦν αὐτῷ μέρος ἐκ τοῦ ἑλλείμματος, ὑπολογιζομένου τούτου κατὰ κεφαλᾶς μὲν ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ συνεταιρισμοῦ μὲ ἀπεριόριστον εὐθύνην, ἀναλόγως δὲ τῶν μερίδων τῶν συνεταιρῶν ἀν' αὐτὸς εἶναι Π. Ε. (18 IV).

Ἐὰν ὁ συνεταιρισμὸς διαλυθῇ ἐντὸς ἑξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ

συνεταιρίου αὕτη θεωρεῖται ὡς μὴ γενομένη (19 II). Ἐν τῇ περιπτώσει ὁ συνεταιρὸς ἐξήρχετο δι' ἐκχωρήσεως τῆς μερίδος αὐτοῦ, τότε δὲν λαμβάνει χώραν ἐκκαθάρισις. Ἄν ὅμως ἤθελε διαλυθῇ ὁ συνεταιρισμὸς ἐντὸς ἑξ μηνῶν ὁ ἐκδοχέως δὲ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κανονίσῃ τὰς μετὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ ὑποχρεώσεις του, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐκχωρητὴς ἐνέχεται μετὰ τοῦ ἐκδοχέως ἀλληλεγγύως (19 II. 20 I).

2. Ἐξωτερικαί. Ὁ συνεταιρισμὸς εἰς νομικὸν πρόσωπον (3 I), ἔχει δὲ ἐμπορικὴν ἰδιότητα (12 I). Εὐθύνεται δι' ὅλης τῆς περιουσίας τοῦ ἐναντι τρίτων (22 I), τῶν ὁποίων αἱ ἀπαιτήσεις προηγούνται πάντοτε τῶν ἀπαιτήσεων τῶν συνεταιρῶν.

Οἱ συνεταιροὶ ὡς τοιοῦτοι εὐθύνονται ἀλληλεγγύως, ἐπιδοθητικῶς, μὲ ὅλην μὲν τὴν περιουσίαν των ἐὰν ὁ συνεταιρισμὸς εἶναι Ἀ. Ε., μέχρι δὲ τοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον εἶχον ἀναλάβει ἐὰν εἶναι Π. Ε. (22 II, 5 VII). Ἡ ἐπὶ συνεταιρισμῶν μὲ Ἀ. Ε. εὐθύνη τοῦ ὁπωσδήποτε παύσαντος νὰ εἶναι μέλος τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐξαιροῦται ἐπὶ δύο ἀκόμη ἔτη ἀφ' ὅτου ἔπαυσε νὰ εἶναι συνεταιρὸς (24). Ἐκ τῶν ὀργάνων τοῦ Συνεταιρισμοῦ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ ἢ τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου καθὼς καὶ οἱ ἐκκαθαρισταὶ εἶναι ὑπεύθυνοι πρὸς τὸν συνεταιρισμὸν, πρὸς τοὺς συνεταιροὺς καὶ πρὸς τοὺς δανειστὰς διὰ πᾶσαν ζημίαν προκύπτουσαν ἐκ τῆς παραβάσεως τῶν διαγραφόμενων εἰς αὐτοὺς καθηκόντων. Αἱ ἐντεῦθεν πηγάζουσαι ἀξιώσεις παραγράφονται μετὰ πενταετίαν (84). Πᾶσα ἀξίωσις στηριζομένη εἰς εὐθύνην τῶν συνεταιρῶν μὴ ἀποσβεσθεῖσα εἴτε δύο ἔτη μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἰδιότητος τοῦ συνεταιρίου Ἀ. Ε. (24), εἴτε μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ (25) παραγράφεται μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τοῦ πέρατος τῶν ἐργασιῶν τῆς πτωχεύσεως (26).

† WALTHER RATHENAU †

ΥΠΟ Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

Ὁ Walther Rathenau ἐδολοφονήθη ἐν Βερολίῳ τῇ 11)24 Ἰουνίου 1922 ὑπὸ συμπατριωτῶν του. Οὕτω συνεχίζεται ἀδιάκοπα ἡ ἀλυσίς τῶν βδελυρῶν πολιτικῶν δολοφονιῶν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τοὺς ἀγρίως κατακρεουργηθέντας Liebknecht καὶ Luxemburg, τὸν Eisner, τὸν Erzberger ἀκολουθεῖ δυστυχῶς ὁ μεγαλύτερος πάντων, ὁ Rathenau. (*) Αὐτομάτως ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἐνταῦθα, ἕως πότε τέλος πάντων ὁ λαὸς αὐτὸς τῶν «ποιητῶν καὶ φιλοσόφων» θὰ ἀτιμάζεται διὰ τῶν πολιτικῶν δολοφονιῶν, ἕως πότε ὁ πολιτικὸς φανατισμὸς καὶ τὸ ἀγριὸν κομματικὸν μῖσος θὰ εὐρίσκουσι κόρον μόνον εἰς τὸ αἷμα; Πῶς ἐξηγεῖ-

1) Τὸ πρῶτον σχέδιον τῆς μελέτης ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» (15 Ἰουνίου 1922).

1) Ὁ Walther Rathenau ἐγεννήθη τῇ 29 Ἰουλίου 1867 (διήνευ λοιπὸν τὸ 55 ἔτος τῆς ἡλικίας του). Ἐπούδασε φυσικὴν, χημείον, ἐφαρμοσμένην χημείαν καὶ μηχανολογίαν. Πρακτικῶς ἤρχεισε τὸ στάδιόν του ἐν Ἑλβετίᾳ εἰς ἐργοστάσιόν τι Ἀλουμινίου. Ἐἵτα ἐστράφη εἰς ἠλεκτροχημικὰς ἐφευρέσεις ἀποκτήσας πολλὰ προνόμια καὶ διευθύνων ἐπὶ μακρὸν (1893-99) τὰ Elektrochemische Werke. Διακριθεὶς ἐν τῇ πράξει ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ πατρὸς του Αἰμιλίου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Allgemeine Elektricitätsgesellschaft, εἰς τὴν κολοσσίαν αὐτὴν ἐπιχείρησιν ἐνθα παρέμεινε ἐπὶ μικρὸν. Τῇ 1902 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Τραπεζῆς Berliner Handelsgesellschaft καὶ ἰδίως τῶν βιομηχανικῶν αὐτῆς ἐπιχειρήσεων. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου ὠργάνωσε τὸ Τμήμα τῶν πρώτων ὑλῶν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἐν Γερμανίᾳ. Τῇ 1915 θανόντος τοῦ πατρὸς του, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς A. E. G. ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐλοπτικῆ συμβουλίου της. Τῇ 1917 (29 Ἰουλίου) ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι του ὁ Κάιζερ ἀπένευεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀστέρα τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ διασήματος μετ' αὐτογράφου ἐπιστολῆς του, εἰς «ἐκδήλωσιν τῆς ὑψηλῆς ἐκτιμῆσεως ἣ ὅποια ὀφείλετο εἰς τὸ ἀπέραντον ὀργανωτικὸν ἔργον του διὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ τμήματος τῶν πρώτων πολεμικῶν ὑλῶν». Τῇ 30 Μαΐου 1920 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀνοικοδομήσεως. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους ἀπεμακρύνθη προσωρινῶς τῆς Ὑπουργίας καὶ διεξήγαγε τὰς ἐν Λονδίῳ, Παρισίοις καὶ Κάνναις διαπραγματεύσεις. Τῇ 31 Ἰανουαρίου 1922 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, μετὰ τοῦ Wirth δὲ ἀντεπροσώπευσε τὴν Γερμανίαν εἰς τὴν διάσκεψιν τῆς Γενεύης. Ἦτο ἀγαμῶς. Παρὰ τὴν νεκρικὴν αὐτοῦ κλίνην ἐθρήνησεν αὐτὸν ἡ γηραιά του μήτηρ.

ται τὸ γεγονὸς τοῦ γενικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τῆς ὀπισθοδρομικότητός του εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξημέρωσιν; Μάλιστα καὶ τοῦτο τὸ περιέργον παρατηρεῖται: Οὐδεὶς ἐκ τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου αὐτοῦ ἔπαθέ τι. Μάλιστα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἴτε εἰς τὴν χώραν των εἴτε καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν δι' ὀγκωδῶν τόμων ἀπολαγοῦνται, ὑπεραμύνονται ἑαυτῶν, μέχρι τοῦ σημείου καὶ νὰ καθάπτωνται τοῦ δυσμοίρου λαοῦ των, τὸν ὅποιον ὠδήγησαν εἰς τὴν σημερινὴν ἐλσεινότητά του, διότι οὕτως καὶ ὄχι ἄλλως ἐπραξεν.

Τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου δύναται νὰ ἀνεύρη τις ἴσως εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ αὐταρχισμοῦ στηριζομένην τέως πολιτικὴν γερμανικὴν ζωὴν, ἣ ὅποια ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα γενικῶς προήγαγε τὸν λαὸν ταῦτον ταχέως, ὥστε εἰς διάστημα ἡμίσεος αἰῶνος περίπου νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῆς Εὐρώπης¹⁾, ὅμως πολιτικῶς, διὰ τῶν εἰκονικῶς λειτουργούντων κοινοβουλιῶν, διὰ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος τῶν τριῶν τάξεων, διὰ τοῦ ἀκράτου μοναρχισμοῦ καὶ τῆς ὀλιγαρχίας, ἐκράτησεν αὐτὸν εἰς νηπιώδη κατάστασιν. Εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ἣ ὅποια δι' ὑπερτροφικοῦ ἐγωῖσμοῦ ψευδῶς ὑπερτιμῶσα τὰς ἰδίας καὶ ὑποτιμῶσα τὰς ξένας δυνάμεις, ὠδήγησε τὸν λαὸν ταῦτον εἰς τὴν πολεμικὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἀδιάσειστος αὐτὴ ὑποκειμενικὴ ὑπερύψωσις, ἣ ὠδηγήσασα ἀπὸ τοῦ Καντίου διὰ τοῦ Fichte εἰς τὸν Nietzsche, ἣ ὅποια μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς της πιστεύει ἀδιαφορεῖ δὲ διὰ πᾶν ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν παραστάσεών της εὐρισκόμενον, εἶναι παραλλαγή τις τῆς ἰδικῆς μας περὶ «αὐτοτελείας» νοοτροπίας. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ὀδηγεῖ τελικῶς εἰς μανιακὴν ἀπομόνωσιν. Αὐτὴ ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὸν ἑαυτὸν της, δὲν ἐπιδρᾷ δὲ ἐπ' αὐτῆς οὐδαμῶς ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος. Δι' αὐτὴν ἔχει ἀπωλεσθεῖ τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ ἀντικειμενικὸν ἰσοζύγιον. Αἱ σκέψεις καὶ αἱ πράξεις της δὲν ἀναμετρῶνται καὶ διὰ τοῦ ὄμματος τῶν ἄλλων, δὲν ἀντικατοπτρίζονται καὶ εἰς τὸ κάτοπτρον τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου.

* *
*

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔλαβε χώραν καὶ ἀπωλέσθη διὰ τὴν Γερμανίαν διότι αὐτὴ δὲν ἀνέδειξεν εἰς τὴν μεταβιομηχανικὴν ἐποχὴν μεγάλ-

1) Εἰς τοῦτο βέβαια δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον καὶ ἡ μεγάλη πολιτικὴ, ἀλλὰ ἄκρως συντηρητικὴ, διάνοια τοῦ Βίσαρκ.

λους πολιτικούς. Ἄν ἀνεδείκνυε τοιοῦτους εἶτε δὲν θὰ ἐλάμβανε χώραν καθόλου ὁ πόλεμος, εἶτε θὰ ἐτελείωνεν ἂν ὄχι μὲ νίκην ὁμοῦ μὲ ἐντιμον εἰρήνην. Δὲν ἀνέδειξε λοιπὸν ὁ πόλεμος πολιτικὴν τινα διάνοιαν ἐν Γερμανίᾳ, ἀνέδειξεν ὁμοῦ μεγάλους ὀργανωτὰς καὶ οἰκονομολόγους. Εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν ἴστατο ὁ W. Rathenau. Μήπως ὁμοῦ ὁ ὀργανωτὴς τῆς πολεμικῆς γερμανικῆς οἰκονομίας δὲν ἦτο μέγας πολιτικός, οἰκονομολόγος, συγγραφεὺς καὶ μεγαλύτερος κοινωνικὸς φιλόσοφος; Ἡ μεγάλη ἀξία του ἴσως ἐπήγαγε διότι ἀφορμᾶτο ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς ἐνδὸς τῶν μεγαλύτερων εὐρωπαϊκῶν βιομηχανικῶν ὀργανισμῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξαπλώσει τὰς ἐγκαταστάσεις του εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἐλαχίστους ἀνδρας τόσο πολυσχιδεῖς καὶ τόσο πλουσίους εἰς ἀναλαμπὰς πνεύματος ἔχει σήμερον — ἂν καὶ ἄλλοτε μᾶς ἐχάρισε τὰ πανευκλυτώτερα τῶν πνευμάτων — νὰ ἐπιδείξη ἡ Γερμανία ὡς τὸν δολοφονηθέντα. Ὁ τύπος τοῦ μεγάλου μονομεροῦς πνεύματος, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ φιλοσόφου, τοῦ μηχανικοῦ, τοῦ συγγραφέως κλπ. δὲν εἶναι σπάνιον τι, ὄχι ὁμοῦ καὶ τοῦ καθολικῶς ἐπισκοποῦντος τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἐνιατίον τι καὶ ἀρμονικὸν σύνολον. Ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα λυεῖ αὐτοὺς ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ παρελθόντος, τὸ δὲ θάρρος δοθῆι εἰς τὴν ἐπ' ἀγαθῆς τῆς ὀλότητος χρησιμοποίησιν τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἐπινοηθεισῶν νέων ἀρχῶν. Ἦτο ἡ ἀναπαράστασις τῆς ὕγιους γερμανικῆς πνευματικῆς, πρακτικῆς καὶ πολιτικῆς σκέψεως. Ἦτο ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας, τοῦ γερμανοῦ πολιτικοῦ πολίτου. Διεκαίετο ὑπὸ τοῦ πόθου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν ἐξ ἠθικῆς ἀνάγκης ἐπιβαλλομένην, ἀνγκοπήν τοῦ ὀλισμοῦ τῆς ψευδοῦς καὶ ἀνερματίστου πνευματικῆς ἐποχῆς μας. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐνεπνεέτο εἰς τὴν θεμελίωσιν ἠθικῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ νέου κοινωνικοῦ δικαίου, ἐπὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης καὶ λογοδοσίας πρὸς τὸ κράτος, τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἔθνικὴν οἰκονομίαν θὰ διευκόλυνε καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴν πραγματοποίησιν τῆς. Τοιοῦτος κῆρυξ, τοιοῦτος ἄνθρωπος μετὰ θάρρους τῆς γνώμης, τοῦ λόγου καὶ τῆς πράξεως ἦτο ὁ Rathenau. Εὐθαρσῶς ἀντεμετώπισε τὴν ἀνάγκην νέας κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἐθεωρεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν βιομηχανῶν συναδέλφων του ὡς ἀποστάτης καὶ πολέμιος τῶν ἰδίων συμφερόντων των. Δὲν ἠδύναντο οὕτοι νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῶν ἀμέσων σκέψεων των οὔτε νὰ διαγνώσωσιν οὐ ἢ οἰκονομικὴ δρᾶσις δὲν εἶναι ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις μόνον, ἀλλ' ἀλληλοσχετισμὸς συμφερόντων, τὰ ὁποία ὁ ἐπισκοπῶν αὐτὰ καὶ τὰ

συνδεόμενα πρὸς ταῦτα δημόσια συμφέροντα μὲ κοινωνικὸν αἶσθημα, δὲν δύναται νὰ παρῆδῃ. Ἐν ἀνάγκῃ μάλιστα καὶ περιορίζει τὰ ἴδια συμφέροντά του πρὸς χάριν τούτων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τοῦ πνεύματος εἶναι ἐχθροὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν «ἐμπόρων» μόνον.

Ὅλιγοι ἄνθρωποι τόσο φιλαλληλικῶς καὶ μὲ ἀφιλοκέρδειαν εἰργάσθησαν ἐγκαταλείποντες πλουσίαν ἀνεσιν καὶ φυσικὰς αὐτῶν κλίσεις διὰ νὰ ἀναλάβωσι μάλιστα τὸ τόσο ἀχαρὶ σήμερον ὑπόργημα τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας. Ἡ ἠθικὴ φύσις του, ὁ πλήρης συναισθήσεως ἀνθρωπισμὸς του, ἡ ἀνάγκη τοῦ χρόνου καὶ ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ δι-εμπόρφωσαν ἐν αὐτῷ σιδηροῦν αἶσθημα καθήκοντος καὶ βαθείας ἠθικότητος, ὥστε ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆ νὰ θεωρῆται ὑπ' αὐτοῦ ὡς στοιχειῶδες καθήκον. Ταῦτα πάντα — ἄς προσθέσωμεν διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν θρησκευμὰ του — προσεπόρισαν εἰς αὐτὸν τὸ μῖσος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐχορέσθη μόνον εἰς τὴν διὰ τῶν σφαιρῶν καὶ βομβῶν κατακρεοῦργησίν του.

* *

Τὴν 8. Αὐγούστου 1914, μᾶς διηγεῖται ὁ ἴδιος, περίφροντις διὰ τὴν δυσχερῆ θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιήρχετο ἡ Γερμανία λόγῳ τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀποκλεισμοῦ, παρουσιάσθη μόνος καὶ αὐτόκλητος πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γερμανίας καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὰς σκέψεις του, περὶ ἐξουδετερώσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ τούτου, διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς γερμανικῆς βιομηχανίας. Χωρὶς αὐτὴν ἴσως ἀπὸ τοῦ 1915 νὰ ὑπέκυπτεν ἡ Γερμανία ἀνευ ὄρων εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῆς. Τοῦ ἀνετέθη ἀμέσως ἡ ὀργάνωσις καὶ διανομὴ τῶν πρώτων πολεμικῶν ὀλῶν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς δολοφονίας του ὁ Rathenau ὑπηρέτησε τὴν γερμανικὴν πατρίδα του δι' ὅλων τῶν μεγάλων πνευματικῶν καὶ οἰκονομικῶν δυνάμεων του. Ἡ ἰδεολογία του καὶ μικρᾶς τινος περὶ αὐτὸν ὀμάδος συνεργατῶν, οἱ ὁποῖοι εὐχαρίστως, ἀνευ ἀντιμισθίας, ἀνευ ὑποχρέωσεως, ἐν ἀδιαπτῶτι ἐνθουσιῶδει ἐργασία καὶ φιλικῇ συμπράξει συνειργάσθησαν μετ' αὐτοῦ, ἐξέτεινεν ὑπὲρ τὴν Γερμανίαν νέαν οἰκονομικὴν λειτουργίαν καὶ νέον δίκτυον βιομηχανικῆς ὀργανώσεως. Οὕτως ἀπεκλήθη ὁ Rathenau ὁ πατὴρ τῆς πολεμικῆς οἰκονομίας. Βέβαια εἰς αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ἡ ἀκμαία καὶ εὐπροσάρμοστος Γερμανικὴ βιομηχανία, ἡ ὁποία ἦτο εἰς θέσιν καλῶς διοικουμένη νὰ παρουσιάσῃ τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα θαύματά τῆς. Μετὰ τὴν ὀργάνωσιν ταύτην ὁ Rathenau ἀπεχώρησεν ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τὴν